

„ÚGY TÁMASZKODJ A BOTODRA,
HOGY AZON FELTÁPÁSZKODHASSAK!”

A BETLEHEMEZÉS SZEREPE A TOLEDOI MAGYAROK KÖZÖSSÉGI ÉLETÉBEN¹

Tanulmányomban egy amerikai magyar közösségben máig gyakorolt népszokás, a betlehemes játék társadalomnéprajzi vetületeire igyekszem felhívni a figyelmet. A toledo-i magyar betlehemezés folklórszemponturn vizsgálatát amerikai kutatók már az 1970-es években elvégezték,² a szokás leírását,³ a kötött szöveg angol nyelvű fordításának a közlését⁴ pedig egy a toledo-i egyetemen kiadott tanulmánykötet tartalmazza.⁵ Éppen ezért most eltekintek a szokásleírástól, nem magát a toledo-i betlehemezést ismertetem, hanem az adott közösségen belül a szokás szerepét, jelentőségét, identitásörző erejét próbálom meg a legújabb tereptapasztalatok tükrében bemutatni.

Először dióhéjban a toledo-i magyar közösség múltját igyekszem felvázolni, majd a helyi betlehemezés rövid történetének bemutatása után a szokásnak a lokális közösség identitásában játszott szerepéről, a 2007–2009 között végzett terepmunkám során szerzett tapasztalataimról számolok be.

Toledo az Amerikai Egyesült Államok közép-nyugati részén, Ohio állam északi szélén, az Erie tóba ömlő Maumee folyó két oldalán terül el. A város Birmingham nevű negyedébe költöztek be Clevelandból nagyobb számban magyar munkáscsaládok a 19. század legvégén.⁶ Az 1920-as évekre jelentőssé váló magyar közösség családjai zömmel a történelmi Magyarország Abaúj-, Zemplén-, Heves- és Gömör megyéiből származtak.⁷ Toledo birminghami magyar városnegyede kisebb méreténél

¹ A dolgozat a népi vallásosság jeles kutatójának, Barna Gábor egyetemi tanárnak a tiszteletére készült 60. születésnapja alkalmából.

² (Pentzell 1977. 179–198.) Itt jegyzem meg, hogy az 1977-ben megjelent tanulmány egész biztosan pontosításokra szorulna, ha azt avatott magyar népszokáskutató kritikai szemmel elemezné.

³ Némileg átdolgozott változatban ugyanattól a szerzőtől – lényegében ugyanazzal a tartalommal – szerepel leírás a betlehemezésről, aki már 1977-ben is publikált a témában. (Pentzell 2002. 206–225.)

⁴ A szövegfordítást Újvági Péter készítette, aki nemcsak a helyi magyar közösség, hanem az egész város szellemi-politikai életében központi szerepet játszik évtizedek óta, napjainkban is demokrata képviselő. (Újvági 2002. 226–234.)

⁵ A tanulmánykötet meglehetősen eltérő színvonalú írásokat közöl a legkülönbözőbb témakörökben, a helyi közösség életében nagy jelentőségű szalonnasütéstől az 56-os történetekig és a betlehemezésig. (Barden-Ahern 2002.)

⁶ Toledo Birmingham nevű városrészében 1890–92-ben alakult ki a magyar közösség magja, amikor a National Malleable Castings Company a toledo-i Front Street-en is megnyitotta temperöntvény gyártó üzemét és 100-nál több magyar munkást telepített családjajaikkal – a szintén Ohio állambéli – clevelandi gyáranak dolgozói közül. (Danyi Szuch 1998. 4.; Oravec 2008.)

⁷ A Toledo keleti részén rohamosan fejlődő Birminghamben a magyar katolikusok már 1898-ban megalakították a Szent István Hitközséget, a görög katolikusok pedig 1902-ben a Szent

fogva nem hasonlítható a nagy midwesti metropoliszok „little Hungary” negyedeihez⁸, ahhoz az amerikai magyar településtípushoz tartozik, amely egy kisebb város óriásgyárainak környezetében alakult ki.⁹ A 20. század első két évtizedében Kelet-Toledo lakossága a jó kétszeresére növekedett, mindeközben a magyar lakosság több mint a háromszorosára duzzadt.¹⁰

A megtelepedés kezdetén a Maumee folyó partjára épült Temperöntvény gyár munkáslakásokat épített a Clevelandből átköltözött magyar munkásoknak és családjaiknak. A későbbiekben máshonnan ideköltöző és az óhazából érkező újabb magyar munkásokkal gyarapodott Kelet-Toledo Birmingham városnegyede, akik már saját tulajdonú házakat építettek és belakták a környék addig lakatlan területeit. Érkeztek más nemzetiségű, főleg kelet-európai bevándorlók is, de a környék arculatát a magyarok határozták meg. A legöregebbek még emlékeznek arra, hogy az apáik emlegették, hogy a Craig Street környékén román családok is laktak és a település északi részében szlovákok és csehek is éltek a még kisebb számú lengyelek, bulgárok, olaszok és németek mellett.¹¹ A 20. század elejére felépült 3 magyar templom, a magyar közösség többek között betegsegélyező egyletet, iskolát, apácázárdát,¹² temetkezési egyletet,¹³ olvasókört, tűzoltó egyletet működtetett. Volt több vendéglő, kocsmá, kuglizó, postai szolgálat és ügyvédi iroda is. Az egész településrész falusias jellegű¹⁴, minden

Mihály Hitközséget. (Török 1978. 295.) A református magyar családok – nem a betlehemezés szempontjából említendően, de – szintén jelen vannak, 1898-ban szervezték meg egyházközségüket, 1903-ban templomot építettek, 1915-ben pedig az Amerikai Magyar Reformátusok Szövetsége már Toledóban tartotta közgyűlését. (Béky 1970. 25–27.)

⁸ Amerika legnagyobb magyar negyede Clevelandban volt a Buckeye Road környékén, ahol több tízezer magyar lakott tömbszerűen egy jól körülhatárolható városrészben még az 1970-es évek küszöbén is. Hasonló little Hungary volt Pittsburgh Hazelwood, Detroit Del Ray negyede a 20. század középső harmadáig és korábban Chicagóban a Burnside városrész. (Balogh 2007. 89.)

⁹ Ilyen kisebb magyar negyedek alakultak ki Ohio (pl. Akron, Youngstown), Pennsylvania (pl. Uniontown, Johnstown, Betlehem) és Indiana állam (pl. South Bend, Garry) más iparvárosai-ban is. (Várdy 2000. 244.)

¹⁰ Kelet-Toledo összlakossága 17.935 volt 1900-ban, ami 39.836-ra gyarapodott 1920-ra. A magyarok száma mindeközben 647-ről 3.041-re növekedett. (Barden-Ahern 2002. 14.)

¹¹ Az egyes etnikumok korai megtelepedésére vonatkozó visszaemlékezéseket alátámasztják az első világháború idején készített népszámlálási adatok. (Barden-Ahern 2002. 14–15.)

¹² Még 1949-ben is új zárdát szenteltek, a magyar közösség még a 20. század derekán is növekedett. (Török 1978.296.)

¹³ A volt Kigyósi, későbbi Kensey temetkezési egyletről lásd: Kürti 1997. 167–186.

¹⁴ Egy jegyzet erejéig érdemes kitérni arra, hogy megjelent olyan amerikai antropológus tollából származó tanulmány is a toledo-i magyar negyed építészetéről, amely „átütő” hasonlóságot, párhuzamot lát a Heves megyei Átány utcaképe és építészete, illetve Birmingham magyar házai között. (Ligibel 2002. 164–174.) Nyilvánvaló, hogy az antropológus végzettségű szerző egyedül a Fél–Hofer átányi munkákat ismeri Magyarországról és képzetlenségéből fakad, hogy publikációjában képekkel is bizonyítani igyekszik a „megfelelést”. Kétségtelen, hogy mindkét település utcás település és hogy udvarok, kertek is tartoznak Birminghamban és Átányban is a portákhoz, de ezzel be is fejeződik minden hasonlóság. Elég, ha emlékeztetünk, hogy Birminghamban minden háznak a homlokzatról nyílik a bejárata, Átányban pedig a hagyományos hosszú házak elrendezésének megfelelően nem. A nagyobb probléma, hogy az amerikai antropológusok megállapításait készpénznek vevő magyarországi fiatal kutatók kö-

családi házhoz saját udvar, kert tartozik. Valamikor ezeken a portákon állatokat is tartottak, de veteményes kertet, szalonnasütő helyet ma is sok helyütt látni.¹⁵ A birminghami magyar közösséget alapító első kivándorló hullámot – amely a századforduló környékétől az 1. világháborúig terjedő időszak Amerikában munkát kereső agrárszegénységet jelentette – követte néhány új emigrációs magyar család letelepedése a 2. világháború után. Az 1956-os forradalom menekültjei közül mintegy 300 magyar talált otthonra Toledoban, akik kissé „felfrissítették” a helyi magyar kulturális, egyházi és politikai életet.¹⁶ A levert forradalommal szimpatizáló amerikai közhangulatban büszkén élhették meg magyarságukat a „régii” toledo-i magyarok is, végre nem a lenézett kelet-európai bevándorlók negyedének, a „Hunkytownnak”¹⁷ a lakói voltak a többségi amerikai társadalom szemében. A 20. század utolsó harmadára, az Amerikában élő harmadik-negyedik generáció időszakában a nyelvváltás szinte teljesen végbement. Ugyanakkor különös figyelmet érdemel a toledo-i magyar városrész, mert szinte ez az egyetlen egykori magyar negyede a midwesti városoknak, ahol a 21. századig megőrizte – nyomaiban – a településrész az eredeti etnikus arculatát. Ezt részint annak köszönheti, hogy a folyó, a vasútvonalak töltései, illetve az úthálózat egy tovább terjeszkedni nem tudó, zárt városnegyedet határol körbe. A másik fontos összetevő, hogy a 20. században viszonylag sokáig a közvetlen közelben nyílt a magyarok számára munkalehetőség. Az utolsó évtizedek azonban – részint a gyárak zömének bezárása, részint az erőteljesebb mobilizáció miatt is – a felbomlás, a szétérés határára sodorta a helyi közösséget.

A bomlásnak indult magyar közösség életében különleges szerepet játszott az 1970-es évek derekának időszaka, amely az újjászerveződés, az identitásörzés megújításának évei voltak, és ebben az öntudatra találásban komoly szerepet játszott a Betlehemezés is. 1974-ben a negyed magyar lakossága „Mentsük meg a könyvtárunkat” mozgalmat indított és civil tiltakozással elérte, hogy ne zárják be a birminghami megyei könyvtárat.¹⁸ Ugyanebben az évben a toledo-i városvezetés azt tervezte, hogy a Maumee folyón óriáshidat épít, amely a déli- és délnyugati városrészeket a Birmingham lakónegyeden keresztül kötötte volna össze a város belső területeivel, illetve biztosította volna az Ohio-Michigan államok közötti észak-dél irányú autópályaközlekedés gyorsabbá tételét. Ha a hidat az eredeti tervek szerint építették volna meg, akkor a magyar negyed főutcáját kellett volna átalakítani a híd többsávos hídfőjének, ami sok épület lebontásával járt volna, megszüntetve ezzel a Consaul Street főutca jellegét. Ráadásul a hídfő hermetikusan kettévágta volna a magyarok által lakott negyedet. Ebben a nehéz helyzetben a magyar közösség vezető emberei minden követ megmozgattak, lobbiztak a híd megvalósulása ellen. Lezárták önkényesen a főutcat a

zül is van, aki a fentiekben vázolt nem létező párhuzamot bizonyítottnak véli, hivatkozik rá stb. (Szentgyörgyi 2006.)

¹⁵ Pár évtizeddel ezelőtt a magyar negyed határán futó vasúti töltés oldalában is felparcellázott kis veteményeskertek húzódtak Ludányi András szíves szóbeli közlése szerint. A szalonnasütés helyi szokásairól lásd: Ludányi 2002. 200–205.

¹⁶ A toledo-i magyarok történetének rövid összefoglalását lásd: Ludányi 1986.

¹⁷ A „hunky” kifejezést a magyar, tágabb értelemben a kelet-európai bevándorlók csúfolódó megnevezésére használták. (Várdy 1985. 97.)

¹⁸ A „Save Our Library” mozgalom a Toledo-Lucas County Library vezetőségét akadályozta meg, hogy bezárják könyvtárukat. (Barden-Ahern 2002. 39-40.)

Szent István magyar katolikus templom előtt, a Szent István magyar iskola tanárai és diákjai az utcára özönölve torlaszolták el a kamion- és autós forgalmat, az építendő híd elleni tiltakozásul. Amikor a helyi újság megírta a hírt, hogy a magyar negyed lakosai győztek, nem építik fel ott a hidat, akkor a három magyar templomban egyszerre húzták meg a harangokat, amire a második világháború befejezése óta nem volt példa. A civil tiltakozás diadalának öröme, széles körű összefogással rendezték meg 1974-ben először a magyar fesztivált (Birmingham Ethnic Festival), amelynek egyik fő célja a figyelemfelkeltés volt, annak demonstrálása, hogy a birminghami magyarok egy életképes, hagyományait őrző közösséget alkotnak, akik ragaszkodnak eredeti, a maguk képeire kialakított lakókörnyezetükhöz.

A fenti eseményekkel karöltve, 1976-ban egy film készült a toledoi betlehemes játékról,¹⁹ aminek azért volt különös jelentősége, mert a 19–20. század fordulójától – a magyar betelepüléstől – 1970-ig a betlehemezés kontinuos szokás volt Birminghamben. Az 1960-as évek végén, a közvetlenül a 2. világháború után született nemzedék ifjúkorba lépésével azonban egyre csekélyebb lelkesedéssel, egyre kisebb számú csoportokban zajlott a karácsonyi betlehemezés, aztán az 1970-es évek első felében volt olyan év, hogy teljesen el is maradt. A fentiekben említett sikeres magyar összefogás a könyvtár megmentéséért, az évenkénti magyar fesztivál megrendezéséért és a Birmingham negyedet veszélyeztető közlekedési csomópont megakadályozásáért úgy megerősítette a magyar közösség belső kohézióját, hogy újra feltámadt a belső igény a betlehemezés szokásának felélesztésére is.²⁰ A betlehemezés újbóli életre keltése az egész magyar negyedet megmozgatta. Az 1976-ban készített film a karácsonyt megelőző két hónapon keresztül kíséri nyomon az óriási előkészületekkel járó esemény mozzanatait. A kocsmában szinte naponta összejövő fiatalok eltervezték, hogy ők is betlehemezni fognak, mint az őket megelőző nemzedékek. A padláson tartott kellékeket – betlehem, botok, fejszék – és a szekrények mélyén lapuló öltözékeket, subákat, álarcokat nagy gonddal szedték elő, és a magyar kultúrházban gyakorolták a magyar nyelvű énekeket és szöveget, illetve a szokás öregektől tanult koreográfiáját. A filmen megörökített 1976-os betlehemezés olyan nagy sikert aratott, hogy azóta egészen napjainkig újra él a szokás.

A helyiek csak abaúji betlehemezésnek nevezik az általuk bemutatott betlehemezést, nem lehet kideríteni, hogy a kötött szöveg pontosan melyik faluból származik. Megmutatták azt a megsárgult papirosra feljegyzett betlehemező szöveget, amelyet sokszorosítva használnak. Az írógéppel – kifogástalan helyesírással – írt szöveg már Amerikában készült, valamikor a 2. világháború előtt. A gép klaviatúráján

¹⁹ A film szakértője Ludányi András, az adai Ohio Northern University történésze, operatőre pedig a magyarországi Mihályfi László volt. Ujvági Péter (Toledo előljárárságából) volt a film producere, aki a Nemzeti Művészeti Alapítványtól szerzett pénzt az alkotáshoz.

²⁰ Ennek a fellángolásnak volt az eredménye az a film is, amely bemutatta, hogy a magyar közösség miként akadályozta meg, hogy a Maumee folyón tervezett óriáshíd lejárója lerombolja a magyar negyedet. Az 1985-ben, Urban Turf címmel rendezett film voltaképpen az 1970-es évek magyar összefogásának sikereit mutatja be, azt igazolva, hogy Birminghamben egy életerős etnikus közösség él. Az Urban Turf & Ethnic Soul nem csak politikusokat és a helyi közösség meghatározó egyéniségeit szólaltatja meg, hanem betekintést nyújt a mindennapi életbe, hitelesen mutatja be a magyar kulturális életet is. Szakértője Ludányi András történész volt.

ugyanis nem voltak magyar ékezetek, azokat utólag, tollal jegyezték bele a szövegbe, és a szereplők nevei is részint már angolul vannak beírva. (Például „Angels”, „All” stb. Ugyanakkor az öreg pásztor magyarul, csak „Öreg”-ként van feltüntetve és az első- második- stb. pásztor „First Pastor-”, „Second Pastor”-ként, ami a magyar és angol nyelv összekeveréséből ered, hiszen a „pastor” lelkészt jelent az angolban, nem pásztor. A helyes fordítása „shepherd” volna.) Az első lap tetejére rá van ütve a Szent István templom parókiájának a bélyegzője is.²¹ Az 1898-ban alapított Szent István Hitközség valamelyik papja jegyezhetette le nagy valószínűséggel a szöveget a zömmel Abaújból idetelepült férfiaktól. Érdemes volna a szöveget egybe vetni az általunk ismert Abaúj környékéről származó betlehemesekkel, így talán még jobban pontosítható volna, hogy a megye mely településéből származhatnak a birminghami magyar családok. Mindenesetre az adatközlők egybehangzó véleménye szerint mindig ehhez a kötött szöveghez tartották magukat. A közösségi emlékezet szerint az 1890-es évektől az 1970-es évek elejéig csupán egyetlen egy évben nem betlehemeztek a 2. világháború alatt. A Szent István templom hívei két betlehemező csoportot alkottak szomszédsági, családi, baráti alapokon szerveződve, az Első- és a Második csoportot. A görög katolikus Szent Mihály Hitközség tagjai a visszaemlékezések szerint az 1930-as évek elejétől egy Harmadik csoportot állítottak ki.²² A csoportok öltözetei a korabeli fotók és a visszaemlékezések alapján is leginkább a széles, a mellen kereszt alakban átfont szalag és a süveg színében különbözött, illetve variálódott az idők folyamán. A szokás részleteibe nem belemenne, még annyit jegyzek meg, hogy a teljes betlehemező csoport nyolc – esetenként még több – főből állt: három pásztorból, két angyalból és három öregből, mert az öreg szerepe sok mókázásra adott lehetőséget, ezért népszerű volt.²³

2007–2009 között négy alkalommal végeztem néprajzi gyűjtést Toledóban. Egy alkalommal a kedvemért összejött az összes férfi, aki az utóbbi években részt vett a betlehemes játékban. Elhozták az összes kelléket, érzelmeiktől áthatott beszámolót tartottak több évtizedes betlehemező tapasztalataikról és rövid részleteket játszottak el a betlehemezésből. A legutóbbi években a betlehemezésben résztvevők köre összesen 7–8 fő, tehát éppen ki tudnak állítani egy betlehemes csoportot a Szent István templomban. Közülük két apa-fia páros is tagja a csoportnak. A két fiú is már negyven év feletti, a többiek az apáik hetven évhez közeli generációjához tartoznak. A régi szép időket (az 1960-as, 1970-es éveket) gyakran emlegetik, amikor még valóban legények játszották el a betlehemezést. Visszaemlékezéseik szerint az angyalok voltak a legfiatalabbak: tizennégy-tizenhét éves legények. A pásztorok és az öregek tizennyolc–huszonöt év körüliek voltak. Elmondásuk szerint az 1970-es évektől egyre idősebbek lettek a szereplők, mert az újabb és újabb generációk nyelvi restség, a magyar szövegtanuláshoz való lusta hozzáállásuk miatt nem kapcsolódtak bele a betlehemezésbe. Ők, a mostani legöregebbek se tudnak már magyarul, de még sok mindent értenek, még „rá áll a szájuk a magyarra”, ha kell, meg tudnak jegyezni hosszabb

²¹ “St. Stephen’s Rectory 1880 Genessee St. Toledo 5, Ohio” a bélyegző szövege, amely a Szent István parókia nevét és címét tartalmazza.

²² Vannak, akik szerint a görög katolikusok már a hitközségük 1914-es megalapításától kezdve betlehemeztek, de ezt semmilyen adat nem igazolja és a visszaemlékezések sem erősítik meg. (Pentzell 2002. 208.)

²³ Az idősebbek emlékeznek olyan régi betlehemezésre, amikor öt-hat öreg is szerepelt.

szövegrészleteket. A betlehemezésnek az utóbbi negyven-ötven évben lassan megváltozott a közösségben betöltött szerepe. Az 1960-as években még valóban a legények jártak betlehemezni, még viszonylag sokan tudtak anyanyelvi szinten beszélni a közösségből, akik értették a szöveget, még tudtak improvizálni, viccelődni a csoport tagjai, a templomi szereplés mellett (helyett) a legények házról-házra látogatva adták elő a betlehemezést. Az öreg pásztor az utcán fejszéjével, maszkjával ijesztgette a gyerekeket, csókolgatni próbálta a lányokat-asszonyokat az utcán, hogy sivalkodjanak. Jóízű pálinkázással, süteményekkel fogadták a házaknál őket. Aztán lassan a templomba szorult a betlehemezés, ahogy elfogyott a magyar „levegője” a szokáscelekménynek. Már az 1976-os film is egy újraélesztett állapotot mutat be, ahol a szereplők egymással kivétel nélkül angolul beszélnek, csak a magyar szöveget próbálják magyarul „bemagolni”.²⁴ Ugyanakkor ezek a fiatalok még a kocsmában is a betlehemes szöveget tanulták, élvezték az együvé tartozás érzését, egy-egy gyakorlás után söröztek és rock számokat énekeltek. A fiataloknak szórakozást, „bulit” is jelentett az együttműködés, amellyel, hogy szereplésükkel nagyban hozzájárultak a karácsony közösségi megélésének vidám, mégis ünnepi hangulatához, amivel kivívták az egész magyar negyed elismerését. Egyikük arról számolt be, hogy a padláson tárolt öltözetdarabokat a nagyapja készítette 1928-ban, az apja használta 1953-ig, aztán az övé lett. A film (és sok egyéb, a fentiekben részletezett közösségi siker) elérte annyiból a hatását, hogy új lendületet vett a betlehemezés, amely egészen máig tartja magát a karácsony esti misék elengedhetetlen, legfontosabb részeként. A lokális közösségben betöltött szerepe azonban óriási változáson esett keresztül. A játék előadói végtére is ugyanannak a közösségnek a tagjai, mint akiknek eljártsszák a betlehemezést, tehát nem csupán a betlehemezés szereplői öregedtek meg, hanem az egész társadalmi közege megváltozott. Jól érzékelteti ezt a folyamatot egy az 1970-es, 1980-as évek fordulóján lejátszódott eset. Ekkoriban már a magyar negyed fiataljai egyre nagyobb arányban költöztek el, mert a toledo-i bezáró gyárakban nem kaptak munkahelyet. Egyre több házba költöztek be idegenek. Egyik betlehemezés alkalmával, amikor a csoport házról-házra járt, becsöngettek egy pár nappal azelőtt még magyar család által lakott házba. Az új lakó, aki afro-amerikai volt, ajtót nyitott nekik. Meglátta, hogy fehér, köpenyszerű öltözetben, maszkos alakok állnak az ajtaja előtt. Halálos rémületben vágta be az ajtót, rohant a revolveréért és telefonált a rendőrségre, mert azt hitte, hogy eljött érte a Kuk Klux Klán.

Habár Birminghambe megérkezve tábla köszönti a látogatót, hogy: „Isten hozott az etnikus városnegyedben”²⁵, mára nagyon kezd megkopni a környék magyar hangulata. Az utcanévek (pl. Magyar Street, Bogár Street stb.), a három különböző felekezethez tartozó magyar templom (egyikben sem magyar lelkész szolgál), egyes módos házak oromzatára téglából kirakott magyar tulajdonosnév (pl. J. Orosz), az egyetlen működő magyar hentesbolt (Takács) őrzi még az egykori magyar élet nyomait. Birminghamnek mára csupán mintegy 10 %-a vallja magát magyar származású-

²⁴ Érdekessége a filmben szereplők magyar beszédének, illetve a mostani legöregebbek pár mondatos magyar tudásának a hallgatásakor, hogy palócosan, az „a” hangzót mindig elnyújtott „á”-nak ejtik, ami általában nem jellemző az amerikai magyarok beszédjére. Némi rögzülése lehet ez a családban hordozott, Abaújból származó tájszólásnak: ha magyar szót hallottak, az ilyen hangzást jelentett.

²⁵ „Welcome to Birmingham Ethnic Neighborhood”

nak. Az itt lakó, nem magyar gyökerekkel rendelkezők is szeretik a városrész hangulatát: újabban egy német származású magányos nő megveszi az elhagyott magyar házakat és felújítja őket: szembeötlően nagy magyar címet, Szent István alakot mintázó díszeket tesz a házak falára. Már hat ilyen elhagyott ház tulajdonosa.

BLADE PHOTO BY DIANE HIRSH

Christmas tradition

Oreg (old men) characters played by Ron Kekes, at left, Bob Kertesz, and Steve Pompos, linking arms in center, and shepherds, played by Lou Kristof, left rear, Peter Ujvagi, right rear, and Jerry Vasko, Sr., and two angels, Matt Kertesz and Steve Homyak, who

are not visible, perform in the Betlehemes Jatek, a Nativity play, during a Hungarian Mass yesterday at St. Stephen's Church in East Toledo's Birmingham neighborhood. The play, a tradition in the Hungarian neighborhood, was revived after a two-year absence.

Újságírók az 1998-as betlehemezésről a Szent István templomban

Minden jel arra mutat, hogy az 1970-es években nyert közösségi lendület nagyon erősen visszaesett. A magyarsághoz tartozás élményét – az évente egyszer megrendezett Magyar Fesztivál mellett – jószereivel a karácsonyi betlehemezés nyújtja. Ahogy az egyik kilencvenéves öregasszony fogalmazott nekem 2008 telén: „*Fiam már nyugodtan halok meg, mert most karácsonykor is hallottam még egyszer a betlehemezést!*” Az utolsó betlehemzők még fogadkoznak, hogy amíg ők élnek, lesz toledoban betlehemezés. A csoport tagjai még magyarul üdvözlnek egymást az utcán, mindig a betlehemezésből vett köszöntéssel: „*Kolbászos jó estét!*” A csoport vezetője a legutóbbi két betlehemezéskor elérékenyülve kérte angolul a fiatalabbakat, hogy: „*Gyertek közénk, tanuljátok meg a betlehemezést, mert mi már nem tudjuk sokáig csinálni! Ez a szokás már több mint száz éves Toledoban, ne hagyjátok elveszni!*” Jól jellemzi a helyzetet, hogy a valamikor legények által eljátszott szokás öregpásztora az elalvást színlelő jelenet után alig tudott felállni fekvő helyzetéből a templom kövéről. Azt súgta a mellette álló pásztornak halkan: „*Úgy támaszkodj a botodra, hogy azon feltápaszkodhassak!*”

BALOGH Balázs

- 2007 Vázlat a Nyugat-Pennsylvania-i magyar közösségek társadalmáról, in: VARGYAS Gábor – BERTA Péter szerk. *Ethno-lore XXIV*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 89–111.

BARDEN, Thomas E. – AHERN, John

- 2002 Introduction, in: BARDEN, Thomas E. – AHERN, John Eds. *Life and Times in Toledo's BIRMINGHAM Neighborhood*. University of Toledo Urban Affairs Center, Toledo, 12–46.

BÉKY Zoltán

- 1970 *Az Amerikai Magyar Református Egyesület történetének főbb eseményei 1896–1970*. Bethlen Press, Ligonier.

DANYI SZUCH, Yolanda

- 1993 *The History of St. Stephen's Church*. Privately printed, Toledo.

KÜRTI László

- 1997 A halál és a fotográfus. *Néprajzi Értesítő LXXIX*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 167–186.

LIGIBEL, Ted J.

- 2002 Arcitecture in Birmingham, in: BARDEN, Thomas E. – AHERN, John Eds. *Life and Times in Toledo's BIRMINGHAM Neighborhood*. University of Toledo Urban Affairs Center, Toledo, 146–174.

LUDANYI, Andrew

- 1986 *Ethnic Community and Identity: The Birmingham Project*. Paper presented to Birmingham Cultural Center, April 3.
- 2002 The Ritual of Sutni Saluna, in: BARDEN, Thomas E. – AHERN, John Eds. *Life and Times in Toledo's BIRMINGHAM Neighborhood*. University of Toledo Urban Affairs Center, Toledo, 200–205.

ORAVECZ Imre

- 2008 Kaliforniai fűrtj. 2. *Élet és Irodalom LXXV*.
<http://www.es.hu/index.php?view=doc;18761> (Utolsó letöltés: 2010. július 28.)

PENTZELL, Raymond J.

- 2002 The Betlehemes jatek Christmas Play, in: BARDEN, Thomas E. – AHERN, John Eds. *Life and Times in Toledo's BIRMINGHAM Neighborhood*. University of Toledo Urban Affairs Center, Toledo, 206–225.

SZENTGYÖRGYI Anna

- 2006 Hungarian Ethnicity as Preserved in Toledo, Ohio. *AMERICANA – E-Journal of American Studies in Hungary*, Volume II, Number 2. Fall 2006.
<http://americanajournal.hu/vol2no2/szentgyorgyi>, Utolsó letöltés: 2010. július 22.

TÖRÖK István

- 1978 *Katolikus magyarok Észak-Amerikában*. A Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown.

VÁRDY Béla

- 1985 *The Hungarian-Americans*. Twayne Publishers, Boston.
- 2000 *Magyarok az Újvilágban*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest.

UJVAGI Peter

- 2002 The Betlehemes jatek Christmas Play text. in: BARDEN, Thomas E. – AHERN, John Eds. *Life and Times in Toledo's BIRMINGHAM Neighborhood*. University of Toledo Urban Affairs Center, Toledo, 226–234.